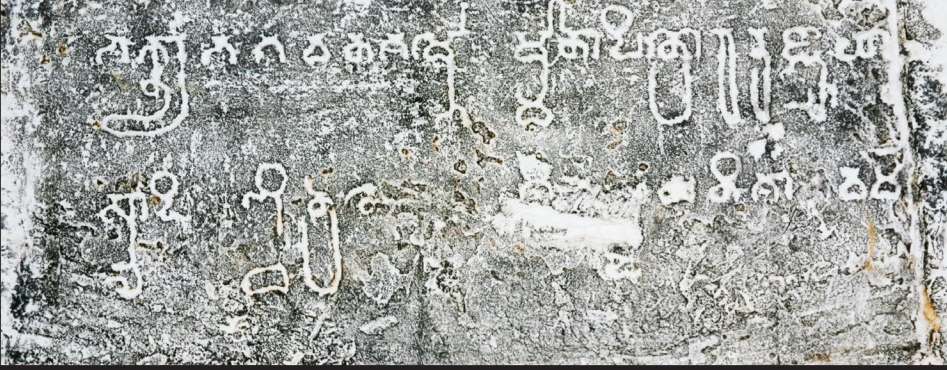

04

จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด (K.1588): จารึกพระเจ้า
มเหศวรมันพบใหม่ ที่ บ้านหนองเสม็ด
อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

Wat Ban Nong Samet Inscription (K.1588):
A New King Mahendravarman Inscription
Found at Non Din Daeng District, Buriram
Province

Received: March 28, 2023 | Revised: April 28, 2023 | Accepted: May 10, 2023

ดร.ทรงธรรม ปานสกุล* Dr. Songtham Pansakun

ดร.ชัชพลีฐ ปาชนะ** Dr. Chatpisit Pachanee

พอพล สุกใส*** Porpon Suksai

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล:
pansakun_s@su.ac.th

Lecturer, Department of Eastern Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn
University. email: pansakun_s@su.ac.th

** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล:
pachanee_c@su.ac.th

Lecturer, Department of Eastern Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn
University. email: pachanee_c@su.ac.th

*** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล:
suksai_p@su.ac.th

Lecturer, Department of Eastern Languages, Faculty of Archaeology, Silpakorn
University. email: suksai_p@su.ac.th

บทคัดย่อ

จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด (K.1588) เป็นจารึกที่พบใหม่ภายในวัดหนองเสม็ดวนาราม อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ จารึกเป็นภาษาสันสกฤต อักษรปัลลวะ เนื้อความในจารึกกล่าวถึงเจ้าจิตรเสนได้สถาปนาศิวลึงค์ตามคำสั่งของมารดาและบิดา สำหรับเจ้าจิตรเสนนั้นต่อมาราชาภิเชกเป็นพระเจ้ามเหศวรรมัน ครองอาณาจักรเขมรโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 จากข้อมูลในศิลาจารึกแสดงให้เห็นว่าพระองค์คงจะนับถือศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย

คำสำคัญ: ศิลาจารึก, มเหศวรรมัน, จิตรเสน

A b s t r a c t

Wat Ban Nong Samet inscription (K.1588) was recently discovered within Wat Nong Sametwanaram. Non Din Daeng District, Buriram Province. The inscription was recorded in the Sanskrit language and in Pallava script. The texts of the inscription show Shaivism of Brahmanism because it mentions the creation of Linga by the Prince Citrasena from parental order. Prince Citrasena, later became King Mahendravarman, King of the Ancient Khmer empire in the seventh century.

Keywords: Inscription, Mahendravarman, Citrasena

บทนำ

เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2565 รองศาสตราจารย์ มยุรี วีระประเสริฐ ได้ออกสำรวจแหล่งโบราณสถานในบริเวณ อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว และ อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อเข้าสำรวจวัดบ้านหนองเสม็ด อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้พบแท่งหลักศิลาจารึกหินทรายคล้ายใบเสมาหินหนึ่งหลัก ในเบื้องต้นสังเกตว่ามีตัวอักษรคล้ายอักษรแบบปัลลวะ จึงได้แจ้งไปที่ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อได้ทราบข้อมูลแล้ว อาจารย์ ดร.ทรงธรรม ปานสกุณ อาจารย์ ดร.ชัชพิสิฐ ปาชนะ และอาจารย์พอล สุกใส พร้อมกับนักศึกษา จึงได้เดินทางไปที่วัดหนองเสม็ดวนาราม¹ และได้ขออนุญาตพระครูสถิตอรัญญารักษ์เจ้าอาวาสทำสำเนาและถ่ายภาพศิลาจารึกหลักดังกล่าว เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2565

เมื่อได้ศึกษาอ่านแปลจารึกดังกล่าวแล้วจึงพบว่า มีลักษณะอักษรและมีเนื้อความแม้จะไม่สมบูรณ์แต่เหมือนกันกับจารึกบางหลักที่พบในประเทศกัมพูชาและประเทศไทย ในประเทศกัมพูชาตรงกับจารึกทมอแกร (Thma Kre) K.122 (Finot 1903: 212-213) และจารึกจรวยอำปิล² (Crucy Ampil)

¹ เดิมชื่อ วัดบ้านหนองเสม็ด

² สำหรับจารึกหลักนี้สันนิษฐานว่าแตกออกเป็นสองส่วน แต่เดิมได้พบแต่เพียงส่วนท่อนบนที่มีสามบรรทัด บนภูเขาที่หมู่บ้านจรวยทมอ ในจังหวัดกระเจะ แต่เมื่อไม่นานมานี้ได้พบชิ้นส่วนจารึกท่อน

K.116 (Coedès 1942: 134) ในประเทศไทยตรงกับ จารึกถ้ำเปิดทองด้านใน บร.3 K.513 และจารึกที่พบที่อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเนื้อความในจารึกกล่าวถึงการสร้าง (สถาปนา) ศิวลึงค์โดยพระเจ้าจิตรเสนตามคำสั่งของมารดาและบิดา

พระเจ้าจิตรเสนต่อมาคือพระเจ้ามเหศวรมันกษัตริย์ของอาณาจักรเขมรโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 จากร่องรอยหลักฐานจากศิลาจารึกสันนิษฐานว่าพระองค์จะมีอำนาจในพื้นที่ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ประเทศลาวตอนใต้ และทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน มีการค้นพบศิลาจารึกที่เกี่ยวข้องกับพระองค์อยู่เป็นจำนวนมากทั้งที่พบในประเทศกัมพูชาและภายนอกประเทศกัมพูชา โดยเนื้อหาในจารึกกล่าวถึงการสร้างศิวลึงค์ การสร้างโคศิลาและการสร้างสระน้ำ (กังวล คัชขิมา 2565: 39) สำหรับจารึกหลักที่พบที่วัดหนองเสม็ดวนาราม ในบทความนี้กำหนดชื่อเป็น “จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด” ศิลาจารึก

ล่างที่ปรากฏตัวอักษรในบรรทัดที่สี่ เมื่อนำทั้งสองตอนมาต่อกันจึงได้เนื้อความในจารึกที่สมบูรณ์ ปัจจุบันจารึกหลักนี้จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

คำจารึก

(1)bhaktyā bhagavataśśambho (2)rmātāpitroranujñayā

(3)sthāpitañcitrasenena (4)līṅgañjayati śāmbhavam

“ด้วยความภักดีต่อพระศิวะ (คัมภี) ผู้เป็นเจ้าของ ขอสิ่งอันเป็นของพระศิวะซึ่งเจ้าจิตรเสนให้สถาปนาไว้แล้ว ตามคำสั่งของมารดาและบิดาทั้งสอง จึงได้รับชัยชนะ”

หลักนี้จึงเป็นหลักฐานที่สำคัญอีกหนึ่งชิ้นที่จะแสดงอำนาจทางการเมืองและทางวัฒนธรรมของพระองค์ที่ส่งผลเข้ามาในพื้นที่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน

สำหรับบทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอข้อมูลศิลาจารึกของพระเจ้ามเหศวรที่พบใหม่รวมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นถึงประเด็นในเรื่องของตัวอักษรที่ปรากฏในจารึกและประเด็นของศาสนาที่มีการเคารพนับถือในสมัยพระเจ้ามเหศวร

การอ่านและแปลจารึก

ชื่อจารึก	จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด (K.1588) ³
อักษร	ปัลลวะ
ภาษา	สันสกฤต
ศักราช	พุทธศตวรรษที่ 11-12
ด้าน/บรรทัด	จำนวน 1 ด้าน 4 บรรทัด ตัวอักษร ในแต่ละบรรทัดค่อนข้างลบบเลือน
วัตถุจารึก	หินทราย
ลักษณะวัตถุ	แท่งหินสี่เหลี่ยม คล้ายใบเสมา
ขนาด	กว้าง 39 เซนติเมตร สูง 107 เซนติเมตร (วัดจากที่อยู่เหนือดิน) ความหนาของแท่งหินตอนบน 8.5 เซนติเมตร ความหนาของแท่งหินตอนล่าง 13 เซนติเมตร
สถานที่พบ	วัดหนองเสม็ดวนาราม ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
ผู้พบ	รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ

³ ขึ้นทะเบียนเลขจารึกโดยสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (EFEO)

- ปัจจุบันอยู่ที่ วัดหนองเสม็ดวนาราม ตำบลลำนางรอง อำเภอนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์
- ประวัติ ในเดือนตุลาคม 2565 รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ ได้เดินทางไปสำรวจโบราณสถานต่างๆ ในจังหวัดสระแก้วและบุรีรัมย์ ที่วัดหนองเสม็ดวนาราม ตำบลลำนางรอง อำเภอนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้พบหลักหินทรายและสังเกตเห็นตัวอักษรบนแท่งหิน จึงได้ประสานมาทางภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร มาทำสำเนาจารึกเพื่ออ่านแปล เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2565 และจากการสอบถามข้อมูลจากพระครูสถิตอริยญาณรักษ์เจ้าอาวาส กล่าวว่า ศิลาจารึกหลักนี้ยกมาจากบริเวณป่าไปทางหลังวัดแถวแนวคูกันช้าง ซึ่งปัจจุบันหลงเหลือแต่เพียงซากหินเนื่องจากมีป่ารกชั้นและยังเป็นบริเวณที่ช้างป่าเดินออกหาอาหารจึงไม่ค่อยมีชาวบ้านเข้าไปมากนัก
- เนื้อหาโดยสังเขป กล่าวถึงการสร้างศิวิลิ่งค์ และปรากฏพระนามของเจ้าชายจิตรเสน สันนิษฐานว่าเป็นจารึกของพระเจ้ามเหศวรรมัน ผู้เป็นกษัตริย์ในอาณาจักรเขมรโบราณ สมัยก่อนพระนคร เพราะถึงแม้ข้อความต่างๆ จะไม่สมบูรณ์ แต่สามารถอ่านข้อความบางส่วนกล่าวถึงการสร้างศิวิลิ่งค์ และข้อความบางส่วนที่ปรากฏนั้นเหมือนกับข้อความในจารึกของพระเจ้ามเหศวรรมันพบที่ประเทศกัมพูชาและประเทศไทย

คำจารึก

1. ---y----- śś⁴ --
2. (r)mmā -- pitroranujya⁵ yā
3. sthāpita -- (ci)trase ---
4. līṅgañj - ti -----

ปริวรรตเป็นตัวอักษรไทย

1. --- ย ----- ศศ --
2. (ร)มมา -- ปีตรรณชยยา
3. สถาปิต- - (จิ)ตรเส ---
4. ลิง คณช - ตี -----

คำแปล

-----ลิงค์ (ที่เจ้าจิตรเสน) ได้สร้าง-----ตามคำสั่งของ(มารดา)และบิดา -----

จากการอ่านและแปลศิลาจารึกที่พบใหม่หลักนี้ และนำไปเปรียบเทียบกับศิลาจารึกร่วมสมัยเดียวกัน ทำให้ทราบว่าศิลาจารึกหลักนี้มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าชายจิตรเสนซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรโบราณในพระนามพระเจ้ามเหศวรธรรมัน เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของกษัตริย์พระองค์นี้เกี่ยวข้องกับช่วงเวลาที่เอกสาร

⁴สำหรับจารึกถ้ำเปิดทองด้านใน K.513 จะปรากฏตัวอักษร ś เพียงตัวเดียว ในขณะที่จารึกหมอแคร (Thma Kre) K.122 จารึกจรวายอำปิล (Crucy Ampil) K.116 และจารึกที่พบที่อำเภอน้ำเขียว ปรากฏตัวอักษร ś สองตัว โดย ś ตัวแรกน่าจะเป็นพยัญชนะท้ายของคำว่า bhagavataś หมายถึง พระผู้เป็นเจ้า ผู้ศักดิ์สิทธิ์ ผู้รุ่งเรือง ส่วน ś ตัวที่สองน่าจะเป็นพยัญชนะต้นของคำว่า sambho หมายถึง ต่อพระคิระ ต่อผู้ที่ควรไหว้ควรบูชา

⁵ในสำเนาจารึกปรากฏเป็น jy อย่างชัดเจน ทั้งที่ควรจะเป็น jñ เพราะ anujñayā แปลว่าตามคำสั่ง ส่วน anujyayā จะไม่มีความหมาย ลักษณะการเขียนจารึกแบบนี้ในอาณาจักรเขมรโบราณก็มีพบอยู่บ้างในการใช้รูปพยัญชนะที่สันนิษฐานว่าอาจจะมียเสียงเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันเขียนแทนกัน ตัวอย่างเช่น การใช้ ñ แทน ṇ ในจารึกทวลพระธาตุ K.820

ภาพที่ 1 จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด

จดหมายเหตุจีนเรียกว่า “เจนละ” มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 14 สันนิษฐานว่า “เจนละ” เป็นบ้านเมืองที่เคยเคยอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรพูน้นมาก่อน เมื่ออาณาจักรพูน้นเกิดความวุ่นวายและค่อย ๆ เสื่อมลง “เจนละ” ก็มีความเข้มแข็งขึ้น หลังจากนั้นเรื่องราวของพูน้นในหลักฐานเอกสารจดหมายเหตุของจีนก็ค่อย ๆ หายไป สำหรับเรื่องราวของ “เจนละ” ที่ปรากฏในเอกสารจดหมายเหตุของจีนนั้นค่อนข้างมีความน่าเชื่อถือมากกว่าในสมัยพูน้น เพราะมีการค้นพบร่องรอยหลักฐานและศิลาจารึกจำนวนมากมาสนับสนุน โดยหลักฐานต่าง ๆ เหล่านี้พบทั้งในประเทศกัมพูชาและประเทศใกล้เคียง แสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองของ “เจนละ” มีความเจริญรุ่งเรืองสืบทอดมาจากบ้านเมืองในยุคพูน้น ไม่ว่าจะเป็นประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งการนับถือศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนา

พุทธ สันนิษฐานว่าศูนย์กลางของเจนละน่าจะอยู่ตรงบริเวณวัดภู ทางตอนใต้ของประเทศลาวในปัจจุบัน ต่อมาได้ขยายอำนาจและอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ในบริเวณประเทศกัมพูชาในปัจจุบันรวมไปถึงดินแดนบางส่วนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบันด้วย

จารึกของพระเจ้ามเหศวรธรรมัน

สำหรับจำนวนศิลาจารึกของพระเจ้ามเหศวรธรรมัน ถ้ารวมกับศิลาจารึกในบทความนี้ ในปัจจุบันก็จะมีทั้งหมด 22 หลัก ดังนี้

1. จารึกหมอแกร (K.122) พบที่จังหวัดกระเจะ ประเทศกัมพูชา
2. จารึกจรวายอำปิล (K.116) พบที่จังหวัดกระเจะ ประเทศกัมพูชา
3. จารึกวัดหลวงเก่า 1 (K.1173) พบที่แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว
4. จารึกวัดหลวงเก่า 2 (K.1174) พบที่แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว
5. จารึกพูละคอน พบที่แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว
6. จารึกปากแม่น้ำมูล 1 (อบ.1 K.496) อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ประเทศไทย
7. จารึกปากแม่น้ำมูล 2 (อบ.2 K.497) อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ประเทศไทย
8. จารึกถ้ำภูหมาไน (อบ.9) อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ประเทศไทย
9. จารึกตุงลุม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ประเทศไทย
10. จารึกปากโดมน้อย (อบ.28 K.1190) อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ประเทศไทย
11. จารึกวัดสุปฏิหาราม (อบ.4 K.508) อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ประเทศไทย

12. จารึกดอนชุมเงิน (รอ.6) อ.หนองฮี จ.ร้อยเอ็ด ประเทศไทย
13. จารึกวัดศรีเมืองแอม (ขก.15) อ.เขาสวนกวาง จ.ขอนแก่น ประเทศไทย
14. จารึกวัดบ้านเขว้า (บร.38) อ.คูเมือง จ.บุรีรัมย์ ประเทศไทย
15. จารึกถ้ำเปิดทองด้านใน (บร.3 K.513) อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ ประเทศไทย
16. จารึกถ้ำเปิดทองด้านนอก (บร.4) อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ ประเทศไทย
17. จารึกผนังถ้ำเปิดทอง (บร.5) อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ ประเทศไทย
18. จารึกวัดชุมพล-ศาลหลักเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์ ประเทศไทย
19. จารึกช่องสระแจง (ปจ.5 K.969) อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว ประเทศไทย
20. จารึกที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย (นม.63, K.1106) จ.นครราชสีมา ประเทศไทย
21. จารึกพบใหม่ที่ อ.วังน้ำเขียว จ.นครราชสีมา ประเทศไทย
22. จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด (K.1588) อ.โนนดินแดง จ.บุรีรัมย์ ประเทศไทย

และจากศิลาจารึกดังกล่าว สามารถจัดกลุ่มได้ดังนี้

1. กลุ่มจารึกที่กล่าวถึงการสร้างศิวิลิ่งค์ โดยแบ่งเป็น
 - 1.1. สร้างศิวิลิ่งค์โดยได้รับอนุญาตจากบิดามารดา ได้แก่ จารึก
 ทมอแกร (K.122), จารึกจรวายอำปูล (K.116), จารึกถ้ำเปิด
 ทองด้านใน (บร.3 K.513), จารึกพบใหม่ที่ อ.วังน้ำเขียว และ
 จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด

- 1.2. สร้างศิลาจารึกเพื่อประกาศชัยชนะ ได้แก่ จารึกพูละคอน, จารึกปากแม่น้ำมูล 1 (K.496), จารึกปากแม่น้ำมูล 2 (K.497), จารึกตุงลุง, จารึกปากโดมน้อย (อบ.28 K.1190), จารึกวัดสุปฏิหาราม (อบ.4 K.508), จารึกที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิมาย (นม.63, K.1106)
2. กลุ่มจารึกที่กล่าวถึงการสร้างโคศิลา เพื่อประกาศเกียรติคุณและเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชนะ ได้แก่ จารึกวัดหลวงเก่า 1 (K.1173), จารึกวัดหลวงเก่า 2 (K.1174), จารึกถ้ำภูหมาโน (อบ.9), จารึกดอนชุมเงิน (รอ.6), จารึกวัดศรีเมืองแอม (ขก.15), จารึกวัดบ้านเขว้า (บร.38), จารึกวัดชุมพล-ศาลหลักเมือง
3. กลุ่มจารึกที่กล่าวถึงเกียรติคุณและสร้างสระน้ำ ได้แก่ จารึกถ้ำเปิดทองด้านนอก (บร.4), จารึกผนังถ้ำเปิดทอง (บร.5), จารึกช่องสระแจง (K.969)

การพบศิลาจารึกของพระเจ้ามเหศวรมันในที่ต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นว่าอำนาจและอิทธิพลของพระองค์คงจะแผ่มาถึงตรงบริเวณที่พบจารึกอำนาจและอิทธิพลดังกล่าวทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะมาแล้วตั้งแต่ช่วงเวลาที่พระองค์ยังไม่ได้ครองราชย์ ยังเป็นเพียงเจ้าชายจิตรเสนอยู่ จนกระทั่งพระองค์ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้ามเหศวรมัน อำนาจของพระองค์ก็ยังคงมีอยู่ โดยดูได้จากจารึกที่ปรากฏพระนามของพระองค์ มีข้อสังเกตว่า ศิลาจารึกที่เจ้าชายจิตรเสนหรือพระเจ้ามเหศวรมันโปรดให้สร้างขึ้นนั้นไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะของพระองค์เพียงอย่างเดียว แต่ยังแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองและขอบเขตของอาณาจักรเจนละในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์อีกด้วย (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ 2560: 8)

นอกจากศิลาจารึกของพระเจ้ามเหศวรมันดังกล่าวมาแล้ว ยังมีข้อมูลของศิลาจารึกที่ร่วมสมัยและกล่าวถึงพระองค์อีกจำนวนหนึ่ง ได้แก่

1. จารึกเวียลกันเทล Veal kantel K.359 พบที่อำเภอธาลาบริวติ จังหวัดสตึงแตรง ในประเทศกัมพูชา จารึกหลักนี้เป็นจารึกร่วมสมัยกล่าวถึงการสร้างรูปเคารพ การถวายสิ่งของ รวมทั้งคัมภีร์รามายณะ มหาภารตะ และปุราณะ มีการกล่าวถึงพระเจ้าอวรวรมัน (ผู้เป็นพระเชษฐา (พี่ชาย) ของเจ้าชายจิตเรเสน) และภคินี (น้องสาว) ของพระองค์ 2. จารึกบ้านวังไผ่ พท.2 K.978 พบที่บ้านวังไผ่ อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเทศไทย เป็นจารึกร่วมสมัย กล่าวถึงพระเจ้าอวรวรมันได้ให้สร้างบางสิ่งที่ทำด้วยศิลา 3. จารึกปราสาทจเรีย หรือจารึกสมโบร์ไพรกุก N18 K.149 พบที่กลุ่มปราสาทสมโบร์ไพรกุก จังหวัดกำแพงเพชร ในประเทศกัมพูชา เนื้อความในจารึกกล่าวถึงการตรวจสอบเข้ารับใช้ของศาสนสถาน มีเทพเจ้าที่สำคัญนามว่า ศรีรัตนศวร ศาสนสถานแห่งนี้มีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอวรวรมัน มีการถวายเข้ารับใช้มาตลอดหลายรัชกาลรวมทั้งในสมัยของพระเจ้ามเหศวรมันด้วย 4. จารึกปราสาทโอบองโรเมียส K.151 พบที่จังหวัดกำแพงเพชร ในประเทศกัมพูชา ใกล้กลุ่มปราสาทสมโบร์ไพรกุก จารึกหลักนี้เป็นจารึกขึ้นในสมัยของพระเจ้าอิตานวรมัน เล่าเรื่องราวย้อนกลับไปในสมัยของพระเจ้าอวรวรมัน รวมทั้งมีการกล่าวพระนามของพระเจ้ามเหศวรมันด้วย 5. จารึกกเคียอียง Kdei Ang K.53 พบที่จังหวัดไพรแวง ในประเทศกัมพูชา ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นจารึกที่ผู้จารึกเล่าย้อนเรื่องราวของญาติในตระกูล โดยพูดถึงขุนนางที่เคยรับใช้ในรัชสมัยของพระเจ้าอวรวรมันและพระเจ้ามเหศวรมัน 6. จารึก C.96 (กังวล คัชซิมา 2565: 24-25) จารึกจามพบที่เมืองมิเชิน ประเทศเวียดนาม เป็นจารึกจามกล่าวถึงลำดับตระกูลของศรีอวรวรมะ กับพระมเหศวรมะ ที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์จาม มีการระบุปีมหาศักราช 579 (Coedès & Henri 1923: 22-23)

ลักษณะตัวอักษร

พระเจ้ามเหศวรมันเป็นกษัตริย์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ลักษณะตัวอักษรที่พบในจารึกสมัยของพระองค์จะเป็นอักษรปัลลวะ จากอินเดีย

ได้ นักอ่านจารึกได้พยายามจัดลำดับพัฒนาการของตัวอักษรในสมัยของ พระองค์ตั้งแต่ยังมีอสิริยศเป็นเจ้าชายจิตรเสนจนกระทั่งได้ครองราชย์ ในพระนามพระเจ้ามเหศวรมัน โดยจัดกลุ่มจากศิลาจารึกของพระองค์ ที่พบในประเทศไทย แบ่งได้เป็น 3 รุ่น (ก่องแก้ว วีระประจักษ์ 2560 : 22-23) รุ่นแรกสันนิษฐานว่าคงจะใช้สืบเนื่องมาจากตัวอักษรปัลลวะตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 11 โดยผู้จารึกน่าจะยังคงคุ้นเคยและรู้จักตัวอักษรปัลลวะ จากอินเดียได้เป็นอย่างดี ส่วนรุ่นที่สองและสามก็คงเป็นพัฒนาการในช่วง เวลาต่อมาและในช่วงท้ายของรัชกาลตามลำดับ **กลุ่มจารึกรุ่นแรก** ได้แก่ จารึกถ้ำเปิดทอง จารึกฐานรูปเคารพแหล่งโบราณคดีดอนชุมเงิน และจารึก ศาลหลักเมืองสุรินทร์ **กลุ่มที่สอง** ได้แก่ จารึกปากน้ำมูล จารึกวัดสุปฏิณาราม จารึกปากโตน้อย จารึกถ้ำภูหมาโน เป็นต้น **กลุ่มที่สาม** ได้แก่ จารึก ศรีเมืองแอม จารึกบ้านเขว้า และ จารึกช่องสระแจง

อักษรปัลลวะจากอินเดียได้ เป็นอักษรที่ใช้ในการบันทึกจารึกกลุ่มแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ตัวอักษรปัลลวะจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา (กรมศิลปากร 2559: 32) โดยอักษรปัลลวะจากอินเดียได้ มักจะพบว่ามีการใช้ในอาณาจักรทวาราวดี ศรีวิชัย และ เจนละ (กรรณิการ์ วิมลเกษม 2565: 107-108) ซึ่งต่อมาอักษรปัลลวะจะมีพัฒนาการถูกคลี่คลายเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมกลายเป็นอักษรหลังปัลลวะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 15 อักษรแบบหลังปัลลวะก็ถูกอาณาจักรต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พัฒนาปรับเปลี่ยนจนมีลักษณะเฉพาะตัวในแต่ละอาณาจักร เช่น อาณาจักรเจนละพัฒนาอักษรหลังปัลลวะ จนกลายเป็นอักษรเขมรโบราณที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในสมัยพระนคร อักษรกวิ ที่พัฒนา มาจากอักษรหลังปัลลวะและนิยมใช้ในอาณาจักรศรีวิชัย เป็นต้น

จากการอ่านจารึกวัดบ้านหนองเสม็ด พบว่าเป็นศิลาจารึกที่บันทึกตัวอักษรแบบปัลลวะ โดยมีเนื้อความและรูปตัวอักษรเหมือนกับจารึกถ้ำเปิดทองด้านใน K.513 ซึ่งตัวอักษรยังคงเหมือนกับรูปอักษรปัลลวะจากอินเดีย

ได้ จึงอาจจัดได้ว่าตัวอักษรของศิลาจารึกหลักนี้คงจะอยู่ในพัฒนาการตัวอักษรจารึกสมัยของพระเจ้ามเหศวรธรรมัน ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ถือเป็นกลุ่มจารึกของพระเจ้ามเหศวรธรรมันรุ่นแรกและเก่าที่สุด

ศาสนา

ในอาณาจักรเขมรโบราณสมัยเจนละพบว่ามี การเคารพนับถือทั้ง ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ และจากร่องรอยหลักฐานรูปเคารพยัง ทำให้ทราบอีกว่า ศาสนาพราหมณ์ที่มีอยู่นั้นมีทั้งที่เป็นไศวนิกายและไวษณพ นิกาย ส่วนศาสนาพุทธก็พบหลักฐานทั้งหินยานและมหายาน (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2547: 4-7)

สมัยของพระเจ้ามเหศวรธรรมันสันนิษฐานว่าครองราชย์ในปี พุทธศักราช 1150-1159 และมีพระนามก่อนขึ้นครองราชย์ว่า เจ้าชาย จิตรเสน ข้อมูลจากศิลาจารึกของพระองค์พบว่ามีทั้งการสร้างโคศิลาซึ่งเป็น พาหนะทรงของพระคิระและการสร้างศิวลึงค์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระ คิระ สำหรับจารึกวัดบ้านหนองเสม็ดพบข้อมูลของการสร้างศิวลึงค์ แสดง ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระองค์คงจะนับถือศาสนาพราหมณ์แบบไศวนิกาย โดยพระองค์คงจะนับถือมาตั้งแต่ที่พระองค์ยังเป็นเจ้าชายจิตรเสน ถึงแม้ว่า ในรัชกาลก่อนหน้านั้นของพระองค์ คือพระเจ้าวรมันที่ 1 จารึกบางหลัก กล่าวถึงการสร้างรูปเคารพกปิลวาสุเทพ (Coedès 1943 : 7) แสดงให้เห็น ว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์แบบไวษณพนิกายอยู่ด้วยเช่นกัน สำหรับ ศาสนาพุทธที่ปรากฏในอาณาจักรเขมรโบราณช่วงสมัยเจนละนั้น พบค่อนข้างน้อย มีข้อมูลหลักอยู่บ้างในจารึกวัดบาตี K.40 จารึกเขารัง K.505 และ จารึกตวลพระธาตุ K.820 (ทรงธรรม ปานสกุน 2548 : 71-76) จากข้อมูล หลักฐานดังที่กล่าวมาอาจสันนิษฐานได้ว่าการนับถือศาสนาในอาณาจักร เขมรโบราณสมัยเจนละ โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้ามเหศวรธรรมัน

คงจะมีการนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์แบบไศวนิกายและไวษณพนิกาย รวมทั้งศาสนาพุทธด้วย เพียงแต่ศาสนาที่เป็นศาสนาราชการหรือศาสนาหลักของอาณาจักรคงจะเป็นศาสนาพราหมณ์แบบไศวนิกาย

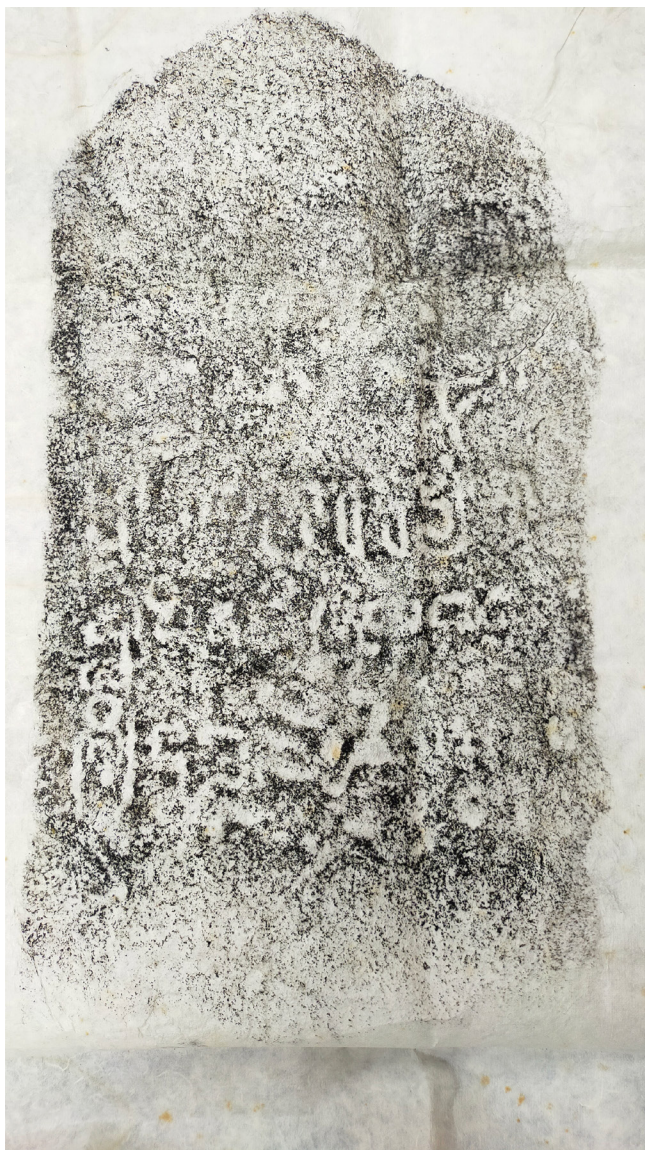
สรุปและข้อเสนอแนะ

จารึกวัดบ้านหนองเสม็ด (K.1588) เป็นศิลาจารึกที่พบใหม่ของพระเจ้ามเหศวรที่วัดหนองเสม็ดวนาราม บ้านหนองเสม็ด อำเภอนนทบุรี จังหวัดบุรีรัมย์ จารึกเป็นภาษาสันสกฤต โดยใช้อักษรปัลลวะแบบอินเดียใต้ เมื่ออ่านและแปลเนื้อความของจารึกกล่าวถึงการสร้างศิวลึงค์ โดยคำสั่งของบิดาและมารดา ในจารึกปรากฏพระนามของเจ้าชายจิตรเสนซึ่งเป็นพระนามของพระเจ้ามเหศวรก่อนขึ้นครองราชย์ ลักษณะตัวอักษรปัลลวะที่ใช้บันทึกศิลาจารึกหลักนี้คงเป็นตัวอักษรปัลลวะในรุ่นแรกๆ ที่เข้ามาในบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อนที่ตัวอักษรแบบนี้จะคลี่คลายกลายเป็นอักษรเขมรโบราณในสมัยพระนคร สำหรับการสร้างศิลาจารึกในทางประวัติศาสตร์นั้นถือเป็นกิจกรรมที่ผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจต้องการจะประกาศหรือบอกกล่าวให้กับกลุ่มคนในปกครองได้รับรู้ ดังนั้นในการพบจารึกหลักนี้นอกจากจะทำให้จำนวนศิลาจารึกของพระเจ้ามเหศวรเพิ่มขึ้นแล้วก็ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความชัดเจนในอิทธิพลและพระราชอำนาจของพระเจ้ามเหศวรที่มีมาตั้งแต่ก่อนที่พระองค์จะขึ้นครองราชย์ และเมื่อนำเอาศิลาจารึกมาจัดกลุ่มตามเนื้อหา ก็สามารถจำแนกได้เป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มจารึกที่กล่าวถึงการสร้างศิวลึงค์ กลุ่มจารึกที่กล่าวถึงการสร้างโคศิลา และกลุ่มจารึกที่กล่าวถึงเกียรติคุณและสร้างสรรณ้ำ

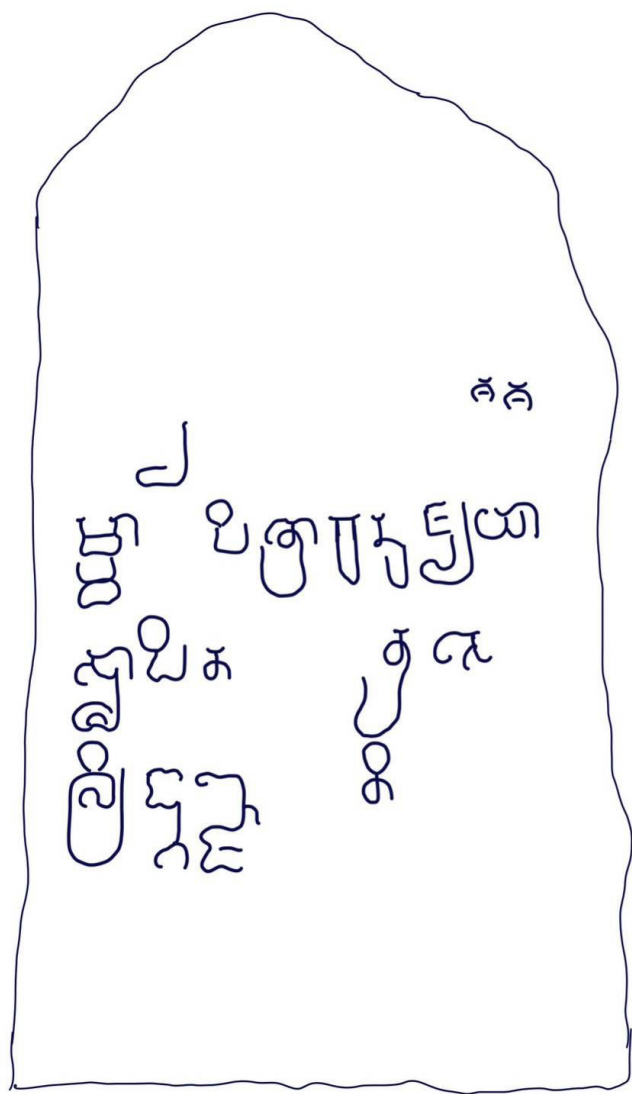
สำหรับความเชื่อและศาสนาที่ปรากฏในจารึกหลักนี้มีการสร้างศิวลึงค์สัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะ แสดงให้เห็นชัดเจนถึงการนับถือศาสนาพราหมณ์แบบไศวนิกาย ซึ่งสันนิษฐานว่าต่อมากจะหายไปเป็นศาสนาหลักในรัชกาลของพระเจ้ามเหศวร แต่ถึงกระนั้นเมื่อดูจากข้อมูลและ

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น ศิลาจารึกที่ร่วมสมัย ก็พบว่ายังคงปรากฏศาสนาอื่น ๆ อยู่ร่วมในอาณาจักรด้วย จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ถ้าต่อไปจะได้ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาที่อยู่ในยุคสมัยเดียวกัน ทั้งที่เป็นศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ จากหลักฐานศิลาจารึกและหลักฐานโบราณวัตถุ โบราณสถาน อาจทำให้ทราบรายละเอียดมากขึ้นเกี่ยวกับนิเวศต่าง ๆ ของแต่ละศาสนาที่มีอยู่ในอาณาจักรในช่วงเวลานั้น

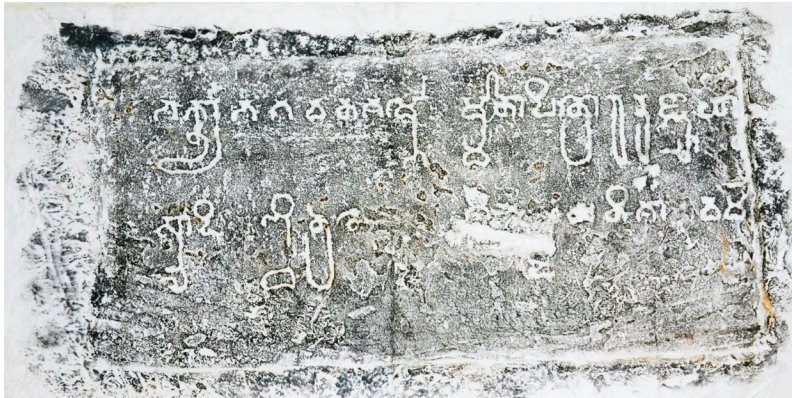

ภาพที่ 2 สำเนาจารึกวัดบ้านหนองเสม็ด K.1588

ภาพที่ 3 จำลองอักษรจารึกวัดบ้านหนองเสม็ด K.1588

ภาพที่ 4 ภาพสำเนาจารึกถ้ำเปิดทองดำนใน K.513
(ที่มา: ผศ. ดร.กัณวดี คัชฌิมา)

ภาพที่ 5 การทำสำเนาจารึกวัดบ้านหนองเสม็ด K.1588 โดยนักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2565

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร, 2559. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.

กรรณิการ์ วัฒนเกษม, 2554. **ตำราเรียนอักษรไทยโบราณ**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____, 2565. “พัฒนาการของอักษรโบราณในประเทศไทย.” ใน **ภาษา-จารึก ฉบับที่ 14: เนื่องในวาระครบรอบ 72 ปี รองศาสตราจารย์กรรณิการ์ วัฒนเกษม** (หน้า 107-191). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์, 2560. “จารึกพระเจ้าจิตรเสนกษัตริย์ลุ่มแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี.” **วารสารศิลปากร** 60 (4): 5-23.

กั้วล คัชชิมา, 2565. **รายงานวิจัยเรื่อง “จารึกพระเจ้ามเหศวรธรรมัน**. กรุงเทพฯ: สนับสนุนทุนวิจัยโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัยนวัตกรรมและการสร้างสรรค์ของคณะโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทรงธรรม ปานสุกน, 2548. “ร่องรอยพระพุทธศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ 17.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธวัช ปุณโณทก, 2549. **อักษรไทยโบราณ ลายสือไทย และวิวัฒนาการอักษรของชนชาติไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, 2547. **ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ภาษาต่างประเทศ

Briggs L. P., 1951. **The ancient Khmer empire**. Philadelphia: American Philosophical Society.

Coedès G., 1942. **Inscriptions du Cambodge Vol II**. Hanoi: École française d’Extrême-Orient.

_____, 1943 “Quelques précisions sur la fin du Fou-nan.” **Bulletin École française d’Extrême-Orient** 43: 1-8.

_____, 1953. **Inscriptions du Cambodge Vol V**. Paris: École française d’Extrême-Orient.

_____, 1954. **Inscriptions du Cambodge Vol VI**. Paris: École française d’Extrême-Orient.

- _____, 1964. **Inscriptions du Cambodge Vol VII**. Paris: École française d'Extrême-Orient.
- _____, 1966. **Inscriptions du Cambodge Vol VIII**. Paris: École française d'Extrême-Orient.
- _____, 1968. **The Indianized state of Southeast Asia**. (Translated by S. B. Cowing). Honolulu: The University Press of Hawaii. (Original work – French).
- Cœdès G. & Parmentier H., 1923. **Listes generales des inscriptions et des monuments du Champa et du Cambodge**. Hanoi: École française d'Extrême-Orient.
- Finot L., 1903. “Notes d'Épigraphie.” **Bulletin École française d'Extrême-Orient** 3: 212-213.
- Long S., 2000. **Dictionnaire du Khmer ancien: (D' après les inscriptions du Cambodge du Vie.-VIIIe. Siècles)**. Phnom Penh: Fondation TOYOTA du Japon.
- Majumdar R. C., 1953. **Inscriptions of Kambuja**. Calcutta: The Asiatic Society.
- Pelliot P., 1903. “Le Fou-nan.” **Bulletin de l' École française d' Extrême-Orient** 3: 248-303.
- Pou S., 1999. **Dictionnaire vieux Khmer-Français-Anglais**. Paris: Cedoreck.